

Проблеми забезпечення населення України продовольством

Розглянуто проблему продовольчої безпеки та забезпечення населення України продовольством. Проаналізовано обсяги виробництва та споживання основних продуктів харчування населенням України. Оцінено кількісні та якісні характеристик харчових раціонів українців.

Ключові слова: продовольча безпека, продовольство, харчові раціони, споживання

Забезпечення населення продуктами харчування в достатній кількості – одна з найважливіших проблем людства. Адже нині щорічно від голоду і наслідків голоду помирає приблизно 40 млн. осіб, в т. ч. 13 млн. дітей. Більше 40 % населення страждають від дефіциту мікроелементів, що можна назвати «прихованим голодом» [2]. Тому нині проблема забезпечення населення продовольством та продовольчої безпеки країн є дуже актуальною.

Проблемі забезпечення населення продовольством та продовольчої безпеки присвячені праці І. Лукінова, П. Саблука, О. Онищенко, П. Борщевського, Л. Дайнеко, В. Юрчишина, В. Трегобчука, Ю. Білика, О. Кочеткова, Р. Маркова, О. Нижник та інших вітчизняних та зарубіжних вчених. Проте питання забезпечення населення продовольством в Україні на сьогоднішній день вивчене недостатньо.

Мета статті полягає у вивченні основних проблем забезпечення продовольством населення України.

Належне забезпечення продовольством населення будь-якої країни неможливо без досягнення продовольчої безпеки. Саме на основі концепції продовольчої безпеки нині будується сучасна аграрна політика переважної більшості країн світу.

Продовольча безпека реалізується, коли всі люди в будь-який час мають фізичний та економічний доступ до достатньої в кількісному відношенні безпечної і поживної їжі, щоб задовольнити свої дієтичні потреби і смакові уподобання для ведення активного і здорового способу життя. Відповідно кожна держава зобов'язана забезпечувати право кожного громадянина на

доступ до безпечних для здоров'я і повноцінних продуктів харчування у відповідності з правом на адекватне харчування [3].

Продовольча безпека визначається на різних рівнях: світовому, національному, регіональному, на рівні соціальних груп населення та на рівні індивіда. Таким чином, продовольча безпека має ієрархічну структуру (рис. 1).

Що стосується визначення продовольчої безпеки на світовому рівні, то продовольча і сільськогосподарська організація ООН оцінює її стан за двома показниками:

- 1) розмір перехідних світових запасів зерна до наступного врожаю;
- 2) рівень світового виробництва зерна у середньому на душу населення.

Величина перехідних запасів зерна до наступного врожаю – це показник, який характеризує стабільність продовольчої ситуації у світі, стійкість світового продовольчого ринку стосовно можливого впливу таких дестабілізуючих чинників, як неврожай, стихійні лиха тощо. Продовольча безпека вимірюється кількістю днів, протягом яких споживання може бути забезпечене за рахунок існуючих запасів усіх країн. Мінімальним рівнем для надійного забезпечення продуктами харчування Продовольча і сільськогосподарська організація рахує світові запаси продовольства від минулого врожаю, що рівні 17% світового споживання або достатні для

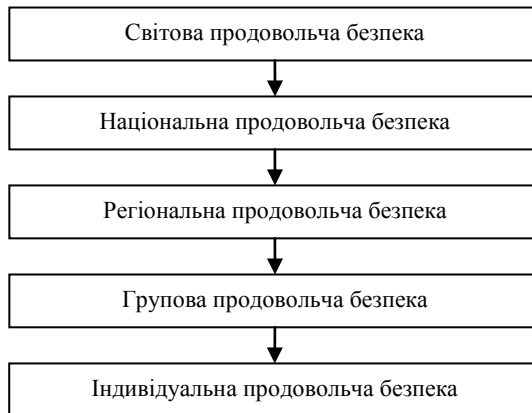

Рис. 1. Ієрархічна структура продовольчої безпеки

задоволення потреб протягом приблизно двох місяців. В 80-ті роки світові запаси зерна не опускалися нижче цього розрахункового рівня. Тільки в середині 70-х і 90-х років вони знизились до 40 днів. Так, в 1995 р. запаси зерна знизились до 14% світового споживання, що викликало значний ріст цін на зернові. В цілому, згідно розрахунків, у світі виготовляється достатня кількість продовольства для задоволення потреб населення [3].

За методикою Продовольчої і сільськогосподарської організації ООН показник середньодушового виробництва зерна використовується для оцінки стану продовольчої безпеки окремих країн, або групи інтегрованих країн, а також для аналізу тенденцій розвитку світового продовольчого ринку на певний період. Світовим досвідом встановлено, що стабільна продовольча ситуація досягається при забезпеченні виробництва 800 кг зерна на душу населення за календарний або сільськогосподарський рік; за таких умов задовольняються потреби як населення у продовольчих товарах, так і тваринництва у кормових продуктах. Разом з тим у країнах розвиненого зернового господарства, таких як США, Канада, Франція цей показник становить 900-1000 кг.

При аналізі національної продовольчої безпеки важливими показниками є:

Фізична доступність продовольства. Продукти харчування повинні бути в наявності на всій території країни в кожен момент часу і в мінімально необхідному асортименті.

Економічна доступність продовольства. Кожен громадянин повинен мати достатній рівень доходу для придбання мінімального набору продуктів харчування.

Надійність доступу до продовольства. Соціально-економічна система країни повинна забезпечити безперебійне постачання населення всіх регіонів країни життєво важливими продуктами харчування у відповідності з фізіологічними нормами споживання (чи іншими нормами) в умовах нестабільності дії факторів, які визначають поточне виробництво та імпорту продовольчих товарів, кон'юнктуру внутрішнього і зовнішнього ринків продовольства.

Стійкість доступу до продовольства. Соціально-економічна система країни повинна гарантувати доступність продовольства для кожного громадянина не лише в короткостроковій, але і довгостроковій перспективі.

Безпека харчування. Соціально-економічна система країни повинна гарантувати мінімальні вимоги до безпеки продуктів харчування і продовольчої сировини.

Часто в економічній літературі поняття продовольчої безпеки країни ототожнюється з поняттям продовольчої незалежності. При цьому в характеристиці продовольчої безпеки широко використовується кількісний підхід, який базується на визначенні граничного значення імпорту продовольства. Критерієм продовольчої самозабезпеченості й незалежності країни у світовій практиці визнано рівень задоволення потреб у продовольстві за рахунок вітчизняного виробництва не менше 70% і не більше 30% завдяки імпорту [1]. Однак функціонування економіки країни на базі продовольчої самозабезпеченості – лише один з можливих варіантів забезпечення національної продовольчої безпеки, причому далеко не завжди найефективніший. Адже загрозу для продовольчої безпеки країни переважно становить не сам імпорт продовольства як такий, а можливі наслідки його повного різкого скорочення або припинення. В умовах низького рівня самозабезпеченості ця безпека підривається тоді, коли країна не в змозі оплачувати імпорт необхідних продуктів харчування і стійко залежить від економічної допомоги з боку інших країн (у вигляді гуманітарної допомоги, надання кредитів та пільг тощо). Ця загроза повинна ефективно і своєчасно блокуватися не лише внутрішнім виробництвом продовольчих товарів, але і сукупним економічним потенціалом країни. Наприклад, Індія перейшла до майже абсолютного самозабезпечення основними продовольчими товарами (відмовившись від їх імпорту і навіть вийшла на світовий ринок в якості експортера зерна), проте вона не забезпечила національну продовольчу безпеку: відсутність ввезення продовольства супроводжується низьким рівнем його споживання і навіть недоїданням значної частини індійського населення. В той же час стійкість національної економіки Японії, в тому числі високі експортні можливості, дозволяють гарантувати населенню країни належний рівень споживання продовольства при самозабезпеченні основними продуктами харчування всього лише на рівні 50% [3].

Основним показником який характеризує рівень продовольчої безпеки країни є фізична доступність продовольства. Протягом 1990-2012 рр.

Таблиця 1

Динаміка виробництва основних продуктів харчування в Україні
у 1990-2012 рр.

	Роки					
	1990	2000	2005	2010	2011	2012
Виробництво основних сільськогосподарських культур						
Зернові і зернобобові культури, тис. т	51009	24459	38016	39271	56747	46216
Картопля, тис. т	16732	19838	19462	18705	24248	23250
Овочі, тис. т	6666	5821	7295	8122	9833	10017
Виробництво продукції тваринництва						
М'ясо всіх видів (у забійній вазі), тис. т	4357,8	1662,8	1597,0	2059,0	2143,8	2209,6
Молоко, тис. т	24508,3	12657,9	13714,4	11248,5	11086,0	11377,6
Яйця, млн. шт.	16286,7	8808,6	13045,9	17052,3	18689,8	19110,5

спостерігалась наступна динаміка виробництва основних видів продуктів харчування в Україні (табл. 1) [6].

Дані табл. 1 свідчать, що протягом 2000-2012 рр. збільшились обсяги виробництва переважної більшості продуктів харчування. Так у 2012 р. порівняно з рівнем 2000 р. збільшились обсяги виробництва зернових і зернобобових культур (на 89,0 %), картоплі (на 17,2 %), овочів (на 72,1 %), м'яса (на 32,9 %), яєць (у 2,2 разу). В той же час зменшились обсяги виробництва молока на 10,1 %. Зростання обсягів виробництва переважної більшості продуктів харчування (за винятком молока) є позитивною тенденцією, яка виступає передумовою покращення забезпечення населення України продовольством та підвищення рівня продовольчої безпеки країни.

Однак, якщо порівнювати обсяги виробництва основних продуктів харчування у 2012 р. з рівнем 1990 р., то ситуація виявляється помітно гіршою. Так у 2012 р. порівняно з рівнем 1990 р. знизилась обсяги виробництва зернових і зернобобових культур (на 9,4%), м'яса (у 2,0 разу), молока (в 2,2 разу). В той же час зросли обсяги виробництва картоплі (на 39 %), овочів (на 50,3 %), яєць (на 17,3 %).

Проте фактична наявність продовольства на ринку не гарантує його доступність для населення. Важливе значення має можливість населення

країни повноцінно харчуватися. У цілому результати аналізу свідчать про високий рівень калорійності харчування українців, а також вищий рівень споживання продуктів харчування порівняно з середньосвітовими показниками [5].

Підтвердженням вищого рівня продовольчого забезпечення порівняно зі світовими показниками є дані Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) про фактичні рівні споживання продуктів харчування. Так, у 2011 р. в Україні середньодушове споживання м'яса та м'ясопродуктів становило 51,2 кг проти 42,3 у світі (перевищення на 21 %); молока та молочних продуктів – 204,9 кг проти 104,5 у світі (перевищення майже вдвічі); цукру – 38,5 кг проти 24,1 у світі (перевищення на 59,8 %); зернових культур – 172,3 кг проти 153,2 у світі (перевищення на 12,5 %). Споживання риби та рибних продуктів в Україні менше, ніж у середньому у світі – 13,4 кг проти 18,8 у світі (менше на 28,7 %) (табл. 2) [5].

Водночас фактичні рівні споживання м'ясних, молочних та рибних продуктів значно поступаються рівню, досягнутому в розвинених країнах. За обсягами споживання молока та молочних продуктів Україна відстає від розвинених країн, різниця становить 30 кг в рік на одну особу, або 12,8 %. Російська Федерація за даним показником випереджає Україну на 42,1 кг, або на 20,5 %. Порівняно з розвиненими країнами українці споживають риби та рибопродуктів на 9,6 кг (41,7 %) за рік на одну особу менше, а з Російською Федерацією різниця становить 2,1 кг, або 13,5 %. М'яса та м'ясних продуктів населення України споживає за рік на 27,7 кг

Таблиця 2

Порівняння фактичних рівнів споживання в Україні та світі у 2011 р., кг в рік на одну людину

Країни	Види продуктів харчування				
	зернові культури	м'ясо і м'ясо-продукти	молоко і молочні продукти	риба та рибні продукти	цукор
Україна	172,3	51,2	204,9	13,4	38,5
Світ	153,2	42,3	104,5	18,8	24,1
Розвинуті країни	130,0	78,9	234,9	23,0	38,6
Російська Федерація	119,0	63,0	247,0	15,5	39,0

(35,1 %) менше, ніж населення розвинених країн, і на 11,8 кг (18,7 %) – ніж Російської Федерації [5].

Що стосується якісних характеристик харчових раціонів, то згідно з оцінками Продовольчої й сільськогосподарської організації ООН і Всесвітньої організації охорони здоров'я середня норма споживання продуктів харчування для однієї людини має становити не менше 2300-2400 ккал на добу. Звичайно, цей показник може трохи змінюватись залежно від статі, віку, виду праці, а також природно-кліматичних умов та деяких інших факторів. Чітко виражене недоїдання настає тоді, коли цей показник падає нижче 1800 ккал, а очевидний голод – коли він проходить критичну позначку 1000 ккал на добу [7].

За даними Держстату, у 2011 р. середньодобова калорійність харчування українців становила 2951 кілокалорій, що перевищує мінімальну норму споживання продуктів харчування, яка становить 2300-2400 ккал на добу.

В цілому потреби населення України в продовольстві задоволені краще, ніж в середньому в світі. Однак харчові раціони українців поступаються раціонам мешканців розвинених країн світу.

Основною і найболючішою проблемою забезпечення населення України продовольством є його низькі якісні характеристики. За останній період часу, через різке погіршення економічної і екологічної ситуації, якість сільськогосподарської продукції та продуктів харчування в Україні за різними параметрами помітно знизилась. Поряд зі зниженням технологічних якостей і харчової цінності спостерігається погіршення екологічної безпечності сільськогосподарської продукції і продуктів харчування. Інтенсифікація сільськогосподарського виробництва призвела до використання різноманітних агрохімікатів при вирощуванні сільськогосподарських культур і зберіганні продукції, а отже, і до погіршення якості продовольства [4]. Також частими є випадки продажу продуктів харчування, які не відповідають встановленим стандартам.

Таким чином, нині в цілому рівень задоволення потреб населення України в продуктах харчування є задовільним. І хоча обсяги споживання продуктів харчування українцями поступаються відповідним показникам мешканців розвинених країн світу, проте вони вищі за мінімально встановлені норми. Основною проблемою продовольчого забезпечення населення України є неналежні якісні характеристики продовольства, що вимагає пошуку шляхів їх підвищення.

Список використаних джерел

1. Борщевський П. Продовольча безпека України: стан і тенденції / П. Борщевський, Л. Дайнеко // Розбудова держави. – 2000. – №1–6. – С. 66–73.
2. Гойчук О. І. Основні принципи продовольчої безпеки в умовах глобальної продовольчої кризи / О. І. Гойчук. – Режим доступу : <http://elibrary.nubip.edu.ua/13648/1/12goi.pdf>.
3. Гумеро Р. К разработке методолого-теоретических проблем исследования продовольственной безопасности России / Р. Гумеро // Российский экономический журнал. – 2003. – № 2. – С. 9–26.
4. Лайко П. А. Якість сільськогосподарської продукції та продуктів харчування як вирішальна складова продовольчої безпеки / П. А. Лайко, М. Ф. Бабієнко, Є. А. Бузовський, Т. Д. Іщенко // Економіка АПК. – 2005. – №1. – С. 12–21.
5. Митченко О. О. Оцінка рівня споживання і витрат населення на продукти харчування в Україні та світі / О. О. Митченко. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&Z21ID=&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Pav_2013_23_19.pdf.
6. Сайт Державного комітету статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.
7. Філіпенко А. С. Світова економіка / А. С. Філіпенко, В. С. Будкін, О. О. Веклич. – К. : Либідь, 2000. – 581 с.

Коцкій О.В. Проблемы обеспечения населения Украины продовольствием.

Рассмотрена проблема продовольственной безопасности и обеспечения населения Украины продовольствием. Проанализированы объемы производства и потребления основных продуктов питания населением Украины. Оценено количественные и качественные характеристики пищевых рационов украинском.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, продовольствие, пищевые рационы, потребления.

Koshchiy O.V. Problems of Ukraine's population providing with food.

The problem of food safety and food of Ukraine's population. Analysis of output and consumption of basic food products in Ukraine. Reviewed by quantitative and qualitative characteristics of food rations Ukrainian.

Key words: food security, food, food diets, consumption.